

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2

Формування методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки держави

Бойко В.В.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Регіональний філіал

Національного інституту стратегічних досліджень у місті Львові

*Публікація містить результати досліджень,
проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф-63
Державного фонду фундаментальних досліджень*

У статті визначено концептуальні засади формування методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Обґрунтовано доцільність дослідження економічної безпеки розвитку сільських територій через призму наявності безпечних умов. Проведено компаративну характеристику наявних методологічних підходів до оцінювання економічної безпеки. Запропоновано послідовність формування методології дослідження в межах таких етапів: розробка й підготовка проекту, діагностика, формалізація та постановка.

Ключові слова: методологія, розвиток, господарський механізм, сільські території, система економічної безпеки держави.

Бойко В.В. ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье определены концептуальные основы формирования методологии исследования хозяйственного механизма развития сельских территорий в системе экономической безопасности государства. Обоснована целесообразность исследования экономической безопасности развития сельских территорий через призму наличия безопасных условий. Проведено корпоративную характеристику существующих методологических подходов к оценке экономической безопасности. Предложена последовательность формирования методологии исследования в рамках следующих этапов: разработка и подготовка проекта, диагностика, формализация и постановка.

Ключевые слова: методология, развитие, хозяйственный механизм, сельские территории, система экономической безопасности государства.

Boiko V.V. FORMATION OF THE RESEARCH METHODOLOGY OF THE ECONOMIC MECHANISM OF RURAL AREAS DEVELOPMENT IN THE STATE ECONOMIC SECURITY SYSTEM

The article defines the conceptual basis of the formation of the research methodology of the economic mechanism of rural areas development in the state economic security system. The author substantiates the expediency of the economic security studies of rural development from the perspective of the availability of a safe environment. The author provided a comparative characteristic of existing methodological approaches to the assessment of economic security. The article proposes a sequence of research methodology formation throughout the following stages: design and preparation, diagnostic, formalizing and formulation.

Keywords: methodology, development, economic mechanism, rural areas, state economic security system.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Побудова адекватного методологічного апарату є складним процесом, що передбачає необхідність диверсифікації джерел формування інформаційної бази, застосування комплексного інструментарію його

апробації та верифікації ресурсної спроможності. Формалізація методології наукового дослідження визначається особливістю типології сприйняття дійсності, що диференціюється в межах об'єктивної та суб'єктивної сторін. Фундаментальними основами першої

є наукові закони, загальноприйняті стандарти та правила, усталені норми, синергічне поєднання яких дозволяє синтезувати діагностичний апарат опрацювання масиву інформаційних потоків, їх систематизації, виявлення закономірностей та сформованих тенденцій, формулювання висновків і проектування ефективних управлінських рішень. Друга сторона сприйняття дійсності визначається специфікою мислення, наявними знаннями, вміннями, навичками, а також типом емоційного світогляду суб'єкта. Об'єктивна сторона формує ресурсний потенціал методології, тоді як суб'єктивна – забезпечує адаптацію та приведення його у відповідність до специфіки наукового дослідження.

Формування методології дослідження потребує визначення концептуальних засад позиціонування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Їх можна структурувати за допомогою таких підходів:

1) невід'ємний складовий елемент формування організаційної підтримки системи економічної безпеки, що повинен забезпечувати узгодження стимулів різних соціальних груп населення, справедливий розподіл суспільних благ між ними та захист їх стратегічних інтересів;

2) джерело формування ресурсної бази для забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах загострення проблеми дефіциту якісного продовольства на світових аграрних ринках;

3) інструмент диверсифікації ризиків економічної безпеки в просторово-регіональному вимірі, що активізує мережеві зв'язки між різними ієрархічними рівнями.

Комплексний багатоаспектний характер взаємозв'язків між розвитком сільських територій та рівнем економічної безпеки держави потребує розробки адекватних методологічних положень щодо їх дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблемних аспектів формування методології дослідження, зокрема, у сфері розвитку сільських територій та економічної безпеки, присвячені наукові праці таких учених, як М. Барановський, В. Залізко, М. Клименко, В. Феценко, Н. Вознюк, А. Ключник, І. Куліш, А. Максименко, В. Чемерис, Д. Міщенко, Б. Пасхавер, Ю. Погорелов, М. Поленкова, Н. Юрків, В. Юрчишин та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень цієї проблематики, нау-

ковцями ще недостатньо уваги приділено опрацюванню методологічних підходів до дослідження наявних взаємозалежностей та взаємозв'язків між розвитком сільських територій та економічною безпекою держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формалізація методологічних підходів до дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під методологією (від грец. metholes – «пізнання» та logos – «вчення») розуміють концептуальний виклад мети, змісту та методів дослідження, формалізація яких забезпечує отримання максимально об'єктивної, точної та систематизованої інформації про природу проблем, процесів та явищ. Сутність методологічного апарату дослідження характеризується специфічним розумінням методології як учення про структуру, логіку, організацію, методи, засоби та форми наукового пізнання [1, с. 42]. Проектування методологічного апарату обмежено параметрами людської уяви, що структурована в межах таких типів:

1) логічна (базується на усталених імперативах, оперування якими забезпечує формування кінцевих аргументованих умовиводів);

2) критична (передбачає моделювання конфліктного сценарію розвитку подій та врахування діаметрально-протилежних думок стосовно проблеми, в результаті чого формується істина);

3) творча (на гіпотетичному рівні формує принципово нові ідеї та погляди на проблему, вірогідність яких потребує адекватної перевірки на практиці).

Творча уява є визначальною на процес формалізації методології наукових досліджень, для яких притаманною є інноваційна компонента, оскільки забезпечення останньої вимагає використання принципово нетипового мислення та нестандартних підходів у процесі пізнання дійсності.

Взаємозв'язки між економічними процесами та явищами є диференційованими за своєю силою, природою та спрямованістю, що ускладнює розробку адекватного методологічного інструментарію наукового дослідження. Тому доцільним є визначення характеру взаємозалежності між розвитком сільських територій та рівнем економічної безпеки держави, що дозволить сформулювати концептуальні засади фундаментального підходу до оцінювання кількісних та якісних параметрів безпеки

процесів. Міцність взаємозв'язків господарського механізму розвитку сільських територій та системи економічної безпеки держави залежить від рівня узгодженості та відповідності його функціональних елементів стратегічним пріоритетам просторово-регіонального та галузево-секторального вимірів. Змістовно-функціональна роль господарського механізму в процесі забезпечення економічної безпеки полягає у формуванні безпечних умов розвитку сільських територій на засадах збалансованого поєднання інструментів раціонального природокористування, підвищення ефективності господарювання, розробки превентивних механізмів протидії загрозам і захисту інтересів сільського населення. Зважаючи на це, фундаментальним базисом формалізації методологічного апарату дослідження є спрямованість на оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій.

Синтез понять «економічна безпека» та «розвиток» потребує обґрунтування їх зумовленості та взаємодії. Так, Ю. Погорелов визначає «розвиток» як детерміновану категорію, кількісні параметри якої визначаються різницею між двома дискретними станами соціально-економічної системи, останній з яких є наслідком розвитку як процесу. Змістовне наповнення прояву розвитку розуміється як сукупність елементів, що формують сутність такого прояву, а функціональне, у свою чергу, – як його роль в інших проявах розвитку. Змістовно-функціональне наповнення проявів розвитку визначається як:

1) процес – сукупність змін соціально-економічної системи, внаслідок взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища, що зумовлює суттєве покращення стану та функціональних характеристик останньої;

2) результат – суттєва різниця між станом соціально-економічної системи в часовому вимірі, що виникла через синергію сукупності якісних змін, які приводять до покращення кінцевих результатів функціонування системи та формалізації передумов для реалізації структурних зрушень і перетворень у перспективі;

3) іманентна властивість – здатність соціально-економічної системи, що зумовлена її внутрішніми якісними властивостями, ресурсним потенціалом і сукупністю взаємодії складових підсистем, провадити позитивні зміни щодо підвищення контрольованості ресурсів, покращення параметрів функціонування системи та набуття нових можливостей.

Таким чином, розвиток як процес і розвиток зумовлюють одне одного в ланцюгу позитив-

них змін, тобто розвиток як процес є причиною основою визнання розвитку як результату [2, с. 73–77].

Позиціонування економічної безпеки розвитку сільських територій через призму умови, що дає змогу сформулювати базові засади для вирівнювання диспропорцій просторово-регіонального розвитку, збільшення ресурсного потенціалу держави, захисту інтересів сільського населення та забезпечення підтримки процесів розширеного відтворення є найбільш раціональним підходом до оцінювання ефективності процесів щодо безпеки, з огляду на специфіку ієрархічних взаємозв'язків між господарським механізмом розвитку сільських територій та системою економічної безпеки держави. Змістовно-функціональний прояв економічної безпеки розвитку сільських територій як сукупності умов не має ризиків наповнення її статичним характером, а навпаки, є вихідною точкою ініціювання проведення якісних структурних змін, а отже, гарантування динамізму соціально-економічних процесів на сільських територіях.

Доцільність наповнення онтологічного змісту економічної безпеки розвитку сільських територій як умови обґрунтовується такими перевагами, як:

1) забезпечення однозначного підходу та уникнення концептуальних суперечностей у формуванні системи індикаторів оцінювання процесів щодо безпеки на сільських територіях;

2) поєднання процесних і результативних змістовно-функціональних аспектів розвитку сільських територій шляхом покращення їх взаємозалежності на основі чіткої структуризації граничнодопустимих меж параметрів економічного середовища;

3) узгодження між собою управлінських аспектів економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях з урахуванням диференціації специфіки розвитку таких процесів на сільських та урбанізованих територіях;

4) формування уніфікованого кількісного виміру процесів щодо безпеки та їх компаративної діагностики за різні періоди з метою встановлення усталених тенденцій та критичних змін;

5) проектування чітких вимог до формування безпечного економічного середовища з урахуванням результатів типологізації загроз функціонуванню господарському механізму розвитку сільських територій у межах структурно-функціонального аспекту.

Особливість економічної безпеки розвитку сільських територій полягає в її двовимірній

взаємозалежності (регіональній та галузевій) з економічною безпекою держави через проміжні ієрархічні рівні системи її забезпечення. У зв'язку з цим, методологія дослідження повинна враховувати регіонально-галузеву специфіку забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій. Тому доцільним є проектування методологічного апарату оцінювання економічної безпеки в межах параметрів таких двох стратегічних векторів:

1) спрямований на забезпечення надання кількісних характеристик безпековим умовам функціонування господарського механізму, що виражається у формі інтегрального показника економічної безпеки розвитку сільських територій, який, у свою чергу, агрегується з наперед сформованої адаптованої системи індикаторів оцінювання економічної безпеки;

2) спрямований на дослідження сформованих взаємозв'язків і тенденцій між економічною безпекою розвитку сільських територій та економічною безпекою держави через призму використання секторально-галузевих аспектів забезпечення продовольчої безпеки.

Поєднання цих двох підходів у процесі дослідження дасть змогу забезпечити його комплексний характер і сформуванню об'єктивні передумови для розробки ефективних організаційно-економічних механізмів управління процесами щодо безпеки на різних ієрархічних рівнях. У цілому процес формалізації методології дослідження вимагає дотримання певної етапності, що наведена на рис. 1.

Слід зазначити, що наявні методологічні положення з оцінювання розвитку сільських територій головним чином сконцентровані на організації дослідження через призму збалансованості розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер [3], ефективності функціонування АПК [4], діагностики ресурсного потенціалу [5], інфраструктурного забезпечення сільських територій [6], дотримання галузевого підходу аналізування розвитку сільського, лісового та рибного господарства [7]. Натомість безпековий аспект врахований виключно в контексті розробки методологічного оцінювання продовольчої безпеки [8; 9], що апіорі унеможливує врахування інших функціональних складових економічної безпеки держави та цілком нівелює діагностику соціально-гуманітарного блоку. Це суттєво ускладнює процеси ідентифікації функціональних складових частин економічної безпеки розвитку сільських територій, формування системи індикаторів оцінювання

їх рівня та формалізації сукупності цільових методів наукового пізнання.

У цілому в межах інструментарію методології наукового пізнання економічної безпеки можна виділити функціональний, індикаторний та інтегральний підходи, що можуть бути використані в процесі оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій (див. табл. 1).

Забезпечення системного підходу дослідження сільських територій формує методологічну базу подальших досліджень, оскільки він дає можливість діагностувати економічні процеси на сільських територіях як єдину цілісність з усією різноманітністю взаємопов'язаних підсистем (соціальних, екологічних, фінансових тощо), ефективність функціонування якої спрямована на кінцеву мету – підвищення добробуту населення як стратегічного національного інтересу. Усе це створює зворотній взаємозв'язок удосконалення системи господарювання на засадах приватної власності, ефективного використання переваг кооперативного руху, оренди та кредитування, забезпечення стабільного функціонування продовольчого ринку. У контексті дотримання системного підходу В. Залізко виділяє поняття «економічна безпека сільських територій» – наявність комплексу умов та факторів, матеріальних або нематеріальних, за яких можливий сталий соціально-економічний розвиток цих територій, а економічна система при цьому здатна ефективно уникати або вирішувати різні конфлікти та ефективно протистояти можливим внутрішнім або зовнішнім загрозам. При цьому методологічний аспект дослідження економічної безпеки сільських територій полягає в побудові інструментарію оцінювання ефективності соціо-еколого-економіко-правових складових систем господарювання, здатності до прогнозування можливих наслідків від їх функціонування та формуванні передумов для сталого соціально-економічного розвитку сільських територій [10, с. 45, 61, 75].

Виділення поняття «економічна безпека сільських територій» є дещо дискусійним, зокрема: 1) конкретна територія є лише просторовим базисом, для якого апіорі непридатними є якісні процеси, пов'язані з формуванням економічної безпеки, тоді як останні характерні для відносин, що виникають між суб'єктами, які безпосередньо розміщені на цій території; 2) сільська територія не може бути суб'єктом право-відносин, а відстоювання та захист інтер-

Рис. 1. Послідовність формування методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки держави

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

**Компаративна характеристика методологічних підходів
до оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій**

СУТІСНИЙ ЗМІСТ ПІДХОДУ	ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
Функціональний – передбачає концентрацію методологічного апарату оцінювання економічної безпеки на її головних складових частин та дослідженні чинників забезпечення синергічного ефекту розвитку соціально-економічної системи в умовах динамічної зміни економічного середовища	Дає змогу встановити взаємозв'язки між розвитком сільських територій та економічною безпекою держави, ідентифікувати детермінанти та резерви зміцнення превентивних механізмів захисту від загроз	Ускладнює забезпечення комплексного характеру оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій з огляду на пріоритетність структуризації детермінант її формування
Індикаторний – полягає в розробці системи індикаторів оцінювання параметрів економічної безпеки, яка адаптована до особливостей та специфіки наукового дослідження	Дає можливість визначити «вузькі місця» системи економічної безпеки в розрізі конкретних пріоритетних сегментів забезпечення цієї безпеки	Формує надмірне інформаційне навантаження на процес прийняття управлінських рішень щодо розробки стратегічних напрямів зміцнення економічної безпеки
Інтегральний – передбачає на основі наперед розробленої методики визначення інтегрального показника економічної безпеки, що, у свою чергу, агрегується з відповідних показників	Дає змогу забезпечити системний підхід під час дослідження економічної безпеки з урахуванням максимальної кількості чинників на процеси її формування	Формує суперечності під час визначення коефіцієнтів значущості функціональних складників економічної безпеки на формування значення кінцевого інтегрального показника

Джерело: авторська розробка

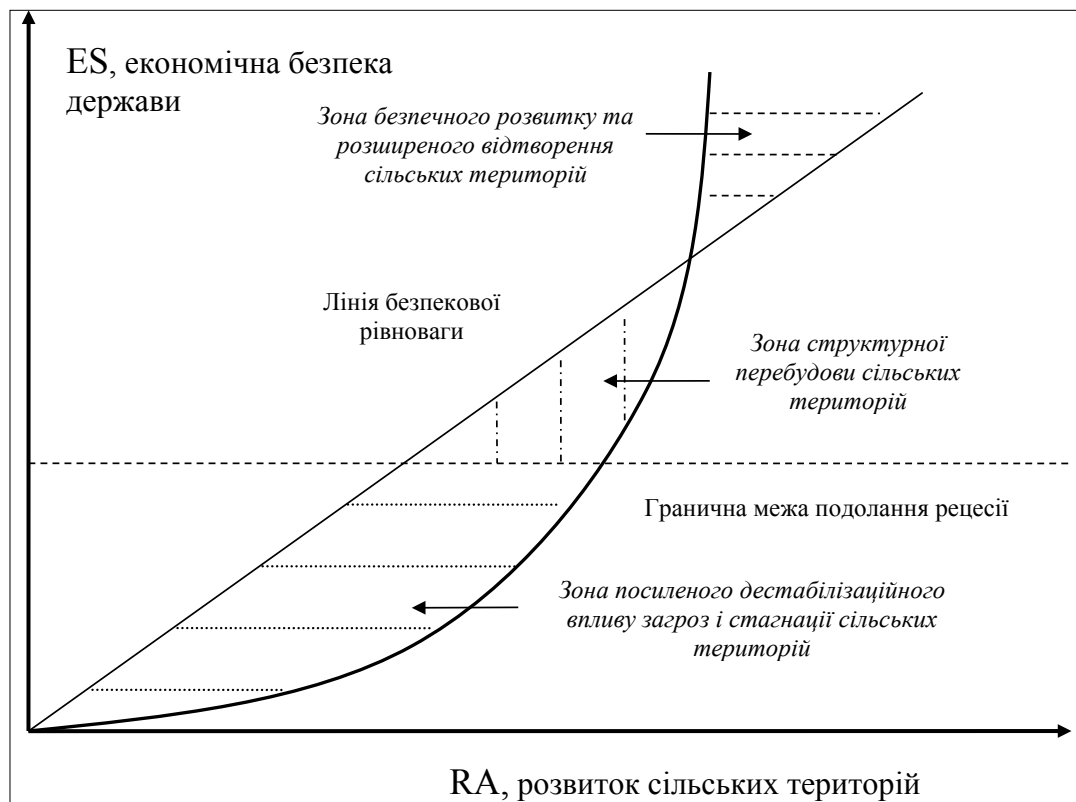

Рис. 2. Графічна інтерпретація взаємозалежності розвитку сільських територій та економічної безпеки держави

Джерело: авторська розробка

есів сільського населення забезпечується через представництво в органах місцевого самоврядування, державні адміністрації, громадські організації, неурядові інституції тощо; 3) параметри економічної безпеки визначаються не внутрішніми характеристиками конкретної сільської території, а безпосередньою сукупністю умов розвитку суб'єктів господарювання, що на ній функціонують. Тому більш доцільним у процесі розробки методологічного апарату дослідження є оперування поняттям «економічна безпека розвитку сільських територій», пріоритетом для якого є оцінювання рівня безпечності умов та взаємообумовленості між розвитком сільських територій та рівнем економічної безпеки держави (див. рис. 2).

Під час побудови методологічного інструментарію оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій важливим є зображення головних внутрішніх компонентних складників системи безпеки, до яких Н. Юрків відносить:

- самодостатність (полягає в можливості автономного покращення результатів попереднього періоду);
- стійкість
- (характеризує ефективність безпекових процесів на сучасному етапі);
- здатність до розвитку (зображає цільові стратегічні безпекові пріоритети) [11, с. 94].

Це потребує формування об'єктивної інформаційної бази дослідження, що адекватна реальній дійсності. Такий підхід дає змогу мінімізувати ризики допущення можливих помилок у визначенні усталених тенденцій та взаємозалежностей між розвитком сільських територій та економічною безпекою держави, розробці практичних рекомендацій та формулюванні адекватних висновків дослідження. Отже, доцільним є застосування комплексної системи моніторингу процесів, пов'язаних з економічною безпекою розвитку сільських територій, функціональні, можливості якої можуть дати їх кількісну та якісну оцінку, а також забезпечити верифікацію вірогідності отриманих даних у статистичному та експертному вимірі.

Отже, разом із збором офіційної статистичної інформації доцільним є визначення фахової думки експертів на процеси взаємодії розвитку сільських територій та забезпечення економічної безпеки держави, що потребує

організації проведення експертного опитування. Застосування цього методу є пріоритетним насамперед у сегменті дослідження якісних процесів і взаємозалежностей, які слабо піддаються кількісному вимірюванню. Проведення експертного опитування забезпечує формування таких переваг у межах методології наукового пізнання:

- диверсифікація джерел формування інформаційної бази;
- урахування неформальних впливів і суб'єктивно-психологічних чинників;
- дослідження безпекових процесів, що не підпадають під параметри форм офіційної статистичної звітності;
- розширення загальноприйнятих меж дослідження цільової проблеми;
- забезпечення інноваційного підходу до вирішення нестандартних проблем.

Висновки з цього дослідження. Формалізація методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки держави має відбуватися через призму економічної безпеки розвитку сільських територій як сукупності умов, за яких можливим є подолання диспропорцій просторово-регіонального розвитку, збільшення ресурсного потенціалу держави, захист інтересів сільського населення та підтримка процесів розширеного відтворення. Забезпечення повноти та системного характеру дослідження вимагає збалансованого поєднання всіх визначених методологічних підходів у процесі оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій. При цьому інтегральний підхід є найбільш комплексним та узагальненим, оскільки його дотриманню обов'язково передують проведення функціонально-індикаторних аналітичних процедур. Формування методології дослідження запропоновано здійснювати в межах таких етапів, як:

- проектно-підготовчий (постановка проблеми, висунення робочої гіпотези дослідження та розробка проекту адаптованого методологічного апарату);
- діагностичний (пілотне тестування методології, усунення виявлених недоліків і формування інформаційної бази дослідження);
- формалізаційно-постановчий (визначення безпекових складників, формалізація індикаторів і методики оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименко М. Основи та методологія наукових досліджень : [навч. посібник] / М. Клименко, В. Фещенко, Н. Вознюк. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 351 с.
2. Погорелов Ю. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : [монографія] / Ю. Погорелов. – Х. : АдВА, 2010. – 352 с.
3. Барановський М. Депресивність сільських територій України: методи оцінки, регіональні відмінності та шляхи їх подолання / М. Барановський // Економіка України, 2010. – № 11. – С. 57–69.
4. Юрчишин В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3–10.
5. Ключник А. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : [монографія] / А. Ключник. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.
6. Куліш І. Соціальна інфраструктура сільських територій Карпатського регіону // І. Куліш, А. Максименко, В. Чемерис // Регіональна економіка, 2012. – № 3. – С. 159–168.
7. Поленкова М. Господарський комплекс сільських територій: інтегральний аспект / М. Поленкова // Молодий вчений. – 2013. – № 2(02). – С. 32–37.
8. Міщенко Д. Напрями вдосконалення державного управління системою забезпечення продовольчої безпеки України / Д. Міщенко // Вісник АМСУ. Серія «Державне управління». – 2014. – № 1(10). – С. 144–150.
9. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 43–50.
10. Залізко В. Економічна безпека сільських територій: сутність поняття, структура, функції / В. Залізко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Економіка». – 2013. – № 1. – С. 49–56.
11. Юрків Н. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення : [монографія] / Н. Юрків. – Львів : ПАІС, 2012. – 400 с.